2021, Vol. 20, No. 53

OPEN ACCESS

Grażyna Genowefa Gajewska
http://orcid.org/0000-0003-0242-5080
Uniwersytet Zielonogórski
G.Gajewska@ipp.uz.zgora.pl
DOI: 10.35765/hw.1523

Piecza zastępcza w pandemii w percepcji osób zaangażowanych w jej sprawowanie

STRESZCZENIE:

CEL NAUKOWY: Celem wypowiedzi będzie ukazanie pieczy zastępczej (rodzinnej i instytucjonalnej) w pandemii w percepcji osób zaangażowanych w jej sprawowanie. Podstawą będą wstępne, częściowe wyniki autorskich badań sondażowych przeprowadzonych od października do listopada 2020 r. podczas wprowadzanych powtórnie obostrzeń wynikających z walki z pandemią COVID-19.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Sformułowano następujący główny problem badawczy: Jak postrzegają zmiany w sprawowaniu pieczy zastępczej w pandemii osoby bezpośrednio lub pośrednio zaangażowane w jej realizację oraz jak je oceniają? Posłużono się metodą analizy literatury przedmiotu, w badaniu empirycznym metodą sondażu diagnostycznego.

PROCES WYWODU: Realizacja celu jest ujęta w procesie wywodu, na który składa się: wprowadzenie w zagadnienie, metodologia badań własnych oraz przedstawienie wybranych wyników badań własnych ukazujących funkcjonowanie pieczy zastępczej w pandemii w percepcji różnych grup zaangażowanych w jej sprawowanie.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Większość, tj. 70% ankietowanych osób zaangażowanych w sprawowanie pieczy zastępczej spostrzegało zmiany w jej realizacji podczas pandemii. Badani z różnych grup wskazali odmienne zmiany. Ich ocena częściej była negatywna niż pozytywna. Wskazano na wiele trudnych zadań i sytuacji. Mimo to dostrzeżono sukcesy w ich wykonywaniu.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Należy eksplorować podjęty temat i zaplanować dalsze badania naukowe. Istnieje również potrzeba uwrażliwiania społeczeństwa, w tym szczególnie profesjonalistów i kandydatów na nich, tj. studentów różnych kierunków studiów na wskazane w tekście kwestie na podstawie obiektywizmu naukowego. W czasach pandemii ważne jest wskazywanie dużej roli osób rozumiejących i wspierających rozwój oraz doskonalenie pieczy zastępczej. Osoby zaangażowane w jej sprawowanie wymagają zwiększonej i systemowej pomocy.

→ **SŁOWA KLUCZOWE:** **PIECZA ZASTĘPCZA, SPRAWOWANIE PIECZY ZASTĘPCZEJ W PANDEMII, OSOBY ZAANGAŻOWANE W SPRAWOWANIE PIECZY ZASTĘPCZEJ, RODZINNA PIECZA ZASTĘPCZA, INSTYTUCJONALNA PIECZA ZASTĘPCZA**

Sugerowane cytowanie: Gajewska, G.G. (2021). Piecza zastępcza w pandemii w percepcji osób zaangażowanych w jej sprawowanie. *Horyzonty Wychowania*, *20*(53), 49-60. DOI: 10.35765/hw.1523.

ABSTRACT

Foster Care in the Pandemic. Perception of those Involved in the Process of Foster Caring

RESEARCH PURPOSE: The aim of the article is to present foster care (family and institutional) during the pandemic in the perception of those involved. The basis are the preliminary, partial results of the author's research conducted from October to November 2020 during the reintroduction of restrictions resulting from the fight against the COVID-19 pandemic.

RESEARCH PROBLEM AND METHODS: How are the changes in foster care in the pandemic perceived by those directly or indirectly involved in its implementation and how do they assess them? A method of analysis of the literature on the subject was used, and in an empirical study a diagnostic survey.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The achievement of the goal is presented in the process of argumentation, which consists of: introduction to the issue, methodology of author's research and presentation of selected results of author's research showing the functioning of foster care in a pandemic in the perception of different groups involved.

RESEARCH RESULTS: The analysis presented shows selected aspects of foster caring in a pandemic and sets out further directions of research. It is necessary to continue the empirical research presented, and to pay attention to the systemic approach to the phenomenon and the search for solutions that will improve social understanding, implementation and assistance of those involved in the implementation of tasks.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS AND RECOMMENDATIONS: The majority, i.e. 70%, of the interviewed people involved in foster care perceived changes in its implementation during the pandemic. Respondents from different groups noticed different changes. Their assessment was more often negative than positive. Many difficult tasks and situations were pointed out. Nevertheless, successes in their implementation were perceived.

→ **KEYWORDS:** **FOSTER CARE, FOSTER CARING IN PANDEMIC, PEOPLE INVOLVED IN THE PROCESS OF FOSTER CARING, FAMILY FOSTER CARE, INSTITUTIONAL FOSTER CARE**

Wstęp

Sprawowanie pieczy zastępczej z bardzo wielu powodów jest dużym wyzwaniem społecznym. Na jej pozytywne efekty składa się działanie, obok bezpośrednich opiekunów, wielu osób, zarówno tych profesjonalnie związanych z systemem (np. organizatorów pieczy, koordynatorów, asystentów rodziny, pracowników socjalnych, pedagogów szkolnych, psychologów, nauczycieli, dyrektorów instytucji), jak również wszystkich obywateli,

którzy wspierają opiekunów (np. sąsiadów, członków społeczności lokalnych, osób tworzących lokalne organizacje pozarządowe, wolontariuszy oraz wszystkich członków społeczeństwa, ogólnopolskich i międzynarodowych organizacji rządowych i pozarządowych, studentów – kandydatów do wskazanych wcześniej zawodów). Jest to przecież opieka społeczna, pomimo że realizowana przez decydujące się na wykonywanie bezpośredniej pieczy osoby spokrewnione z dzieckiem oraz przygotowanych do tej roli profesjonalistów.

Piecza zastępcza w Polsce jest reformowana od wielu lat i można wskazać zarówno na osiągnięcie zmian pozytywnych, jak również zaistnienie negatywnych, które szczególnie w pandemii mogą się pogłębić, np.: wypalenie emocjonalne opiekunów i zaprzestanie sprawowania opieki, rotacja dzieci pomiędzy różnymi formami pieczy zastępczej, jakość opieki tworzona w każdej jej formie dla każdego dziecka, problemy z usamodzielnieniem podopiecznych, szczególnie chorych i z niepełnosprawnością, dzieci w niewystarczająco dobrych rodzinach (Kolankiewicz, 2020). Nadal w jej realizowaniu jest wiele barier (GUS, 2020) w obszarze bezpośredniej opieki i wychowania opiekunów oraz pośredniej, tj. osób ją organizujących i zabezpieczających, wspierających w systemach: pomocy społecznej, edukacji szkolnej i pozaszkolnej, opieki i pomocy medycznej, prawnej (Gajewska, 2020). Trzeba podkreślić, że w wielu formach współcześnie zróżnicowanej pieczy zastępczej zadań do wykonania jest bardzo dużo. Coraz częściej przekraczają one obecne możliwości rodziców zastępczych czy opiekunów w placówkach. Dodać należy, że publikacji naukowych opisujących i wyjaśniających sprawowanie pieczy zastępczej w Polsce ciągle brakuje, pomimo że w ostatnich kilku latach ich liczba wzrasta (np. Marzec-Holka, 2012; Basiaga, 2014; Regulska, 2018; Adamczewski, 2020; Kaszubska-Dziergas, 2020). Szczególnie dotyczy to pieczy instytucjonalnej, w której powstały po 2011 roku nowe formy, od wielu lat intensywnie krytykowane i wskazywane jako wymagające zlikwidowania.

Od marca 2020 roku wprowadzane są coraz liczniejsze obostrzenia wynikające z przeciwdziałania rozprzestrzenianiu się pandemii koronawirusa. Dla wszystkich ludzi w Polsce, Europie i na świecie powstała odmienna, nowa rzeczywistość. Inaczej zaczęło się toczyć życie prywatne, rodzinne, zawodowe i społeczne. Proces ten trwa nadal. Większość stara się radzić sobie z konsekwencjami, które w wyniku tego powstawały. Niektórzy jednak z tej walki rezygnują.

Nie znamy jeszcze wszystkich skutków pandemii COVID-19. Pierwsze raporty są już opublikowane, np. na temat zdalnego nauczania (Ptaszek i in., 2020; UNICEF, 2020) czy przemocy wobec młodzieży (Makaruk i in., 2020). Nie ma jeszcze dokładnego rozpoznania sytuacji w pieczy zastępczej. Niektóre zjawiska w opiece instytucjonalnej ukazała M. Ruszkowska (2020, s. 74), np.: pozostawienie placówek samych sobie bez dodatkowego wsparcia, realizację zdalnego nauczania bez pomocy placówek oświatowych i samych nauczycieli. Liczę, że prezentowane refleksje i wyniki badań uzupełnią ten brak oraz zainspirują badaczy do ich poszerzenia oraz kontynuowania.

Do podjęcia tematu sprowokowały mnie własne zainteresowania naukowe pieczą zastępczą i realizowane od wielu lat badania (Gajewska, 2020, s. 173-231), obserwowanie rzeczywistości – cenne były wpisy opiekunów zastępczych na portalach

społecznościowych, informacje od studentów, którzy pracują z dziećmi lub pełnią funkcję wolontariuszy.

Pandemia nadal trwa, opisywane zjawisko wymaga dalszej eksploracji. Jest to o tyle ważne, że dotyczy aż 72,1 tys. dzieci pozbawionych całkowicie lub częściowo opieki rodziny naturalnej. W tej licznej grupie jest 6027 podopiecznych posiadających orzeczenie o niepełnosprawności. W wieku szkolnym w formach rodzinnych jest 46,4% dzieci w wieku szkolnym, a w instytucjonalnych 55,9% (GUS, 2020, s. 1-2).

> W ramach rodzinnej pieczy zastępczej funkcjonowało 36 006 rodzin zastępczych oraz 666 rodzinnych domów dziecka. Wśród rodzin zastępczych rodziny spokrewnione stanowiły 64,3%, rodziny niezawodowe – 29,8%, a rodziny zawodowe – 5,9% (GUS, 2020, s. 1).

Natomiast w pieczy instytucjonalnej

> (...) działało w Polsce 1166 placówek opiekuńczo-wychowawczych, 10 regionalnych placówek opiekuńczo-terapeutycznych oraz 2 interwencyjne ośrodki preadopcyjne. Do placówek opiekuńczo-wychowawczych zaliczamy placówki socjalizacyjne (720), rodzinne (230), interwencyjne (41), specjalistyczno-terapeutyczne (24) oraz placówki łączące zadania (151) (GUS, 2020, s. 2).

W zaprezentowanym projekcie badawczym dużą uwagę przywiązano do zgromadzenia opinii profesjonalistów zaangażowanych lub mogących być zaangażowanymi w sprawowanie pieczy zastępczej z racji udziału w edukacji, opiece i wychowaniu szkolnym czy pozaszkolnym w systemie edukacji. Ten obszar opisywanego zjawiska często jest niedoceniany przez służby społeczne (Gajewska, 2020). A przecież dzieci spędzają w placówkach oświatowych bardzo dużo czasu. Dlatego ci profesjonaliści stanowili ważną grupę wśród badanych osób pośrednio zaangażowanych w realizację pieczy zastępczej.

Warto także zwrócić uwagę, że omawiane zjawiska powiązane są ze zmianami we współczesnych rodzinach i przechodzeniem

> (...) do rodziny małej, dwupokoleniowej, małodzietnej, demokratycznej, partnerskiej i nietrwałej, samowystarczalnej i samodzielnej, elastycznej i niejednorodnej (...), ponadto jej tradycyjne cechy (heteroseksualność małżonków, posiadanie dzieci, wspólne zamieszkanie i prowadzenie gospodarstwa domowego) nie są już konieczne w ponowoczesnym ujmowaniu rodziny (Błasiak, 2019, s. 13).

Wskazane przemiany mogą także różnicować formy rodzinnej pieczy zastępczej oraz ich funkcjonowanie i powiązanie z innymi, tzn. instytucjonalnymi rozwiązaniami.

Metodologia badań własnych

Badanie jest częścią szerszego projektu mającego na celu ukazanie pieczy zastępczej w pandemii w percepcji różnych grup społecznych w Polsce.

Celami poznawczymi zaprezentowanych badań były: wstępne rozpoznanie sprawowania pieczy zastępczej w pandemii w opiniach osób bezpośrednio i pośrednio zaangażowanych w jej realizację oraz przygotowanie szerokich i pogłębionych badań właściwych skierowanych do profesjonalnych i nieprofesjonalnych grup społecznych mogących mieć spostrzeżenia na wskazany temat oraz ukazanie kierunków do dalszej eksploracji. Celem praktycznym było przede wszystkich sformułowanie rekomendacji mogących mieć zastosowanie w praktyce, w życiu społecznym oraz zwrócenie uwagi na sprawowanie pieczy zastępczej w pandemii różnych osób mogących mieć wpływ/inicjować zmiany w pomocy i wsparciu, edukacji czy zrozumieniu zadań pieczy zastępczej w pandemii.

Zastosowano metodę sondażu diagnostycznego i technikę ankiety, którą skierowano do celowo wybranych osób, traktując badanie jako pilotażowe. Autorski kwestionariusz zawiera pytania w znacznej mierze otwarte. Dobierano respondentów tak, żeby odzwierciedlali oni opinie osób różnych grup bezpośrednio lub pośrednio zaangażowanych w sprawowanie pieczy zastępczej w województwie lubuskim oraz w innych wybranych regionach Polski. Badania zrealizowano od października do końca listopada 2020 r.

Głównym problemem badawczym było pytanie: Jak postrzegają zmiany w sprawowaniu pieczy zastępczej w pandemii osoby bezpośrednio lub pośrednio zaangażowane w jej realizację oraz jak je oceniają?

Charakterystyka badanych

Badaniami pilotażowymi objęto 44 osoby, w tym: 13 bezpośrednich opiekunów rodzinnej, 11 instytucjonalnej pieczy zastępczej i 20 osób pośrednio zaangażowanych, różnych specjalistów; 27 osób mieszkało w województwie lubuskim, a 17 poza nim.

Zmiany w sprawowaniu pieczy zastępczej w pandemii w percepcji badanych oraz ich ocena – wyniki badań własnych

Zauważanie przez badanych zmian w realizacji pieczy zastępczej od początku pandemii do dzisiaj

Większość ankietowanych, bo 31 osób zdeklarowało spostrzeganie zmian. Jedna napisała „trudno powiedzieć". Ciekawe jest, że wśród 44 badanych zaangażowanych w sprawowanie pieczy zastępczej są tacy, którzy nie zauważają zmian w wykonywaniu jej zadań od początku pandemii. Były to po 4 osoby z każdej z wyodrębnionych do badań grup.

Zmiany w realizacji pieczy zastępczej doświadczane/obserwowane przez badanych w okresie pandemii

Od 40 badanych uzyskano 95 wskazań zauważonych zmian w realizacji pieczy zastępczej doświadczanych lub zaobserwowanych w okresie pandemii.

Opiekunowie z rodzinnej pieczy zastępczej wskazali 22 zmiany. Najczęściej powtarzające się dotyczyły: stosunku służb społecznych do rodzin – 4, np.: „jeszcze większa obojętność osób odpowiedzialnych za pieczę", dostępu do opieki medycznej – 3 i nauki szkolnej i zdalnego nauczania – 3, np.: „brak bezpośredniego kontaktu z nauczycielami" oraz „konieczność zorganizowania edukacji w domu w sytuacji zdalnego nauczania. Dla rodzin z większą liczbą dzieci jest to trudne, szczególnie gdy w rodzinie jest tylko jeden komputer".

Opiekunowie w instytucjonalnej pieczy zastępczej zwrócili uwagę na 26 zmian. Najczęściej dotyczyły one wyzwań (dla opiekunów) wynikających z pozostawania podopiecznych w instytucjach podczas nauki zdalnej i zakazu ich opuszczania, w tym zmianę trybu pracy – 8. W części wypowiedzi odczuwa się bezsilność czy też bezradność (trudno je ująć w dane liczbowe). Takim głosem je wyrażającym był np.: „brak możliwości realizowania niektórych wymogów Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (odwołanie Zespołów ds. Aktualnej Oceny Sytuacji Dziecka, brak kontaktu z kuratorami sądowymi, asystentami rodzin, pracownikami socjalnymi, odstąpienie od wywiadów środowiskowych)".

Osoby pośrednio zaangażowane w sprawowanie pieczy zastępczej wskazały 37 zmian w pieczy zastępczej podczas pandemii. Najczęściej dotyczyły one nauki podopiecznych, zdalnego nauczania i kontaktów ze szkołą – 5.

Zmiany, które nastąpiły od początku pandemii u podopiecznych w pieczy zastępczej zaobserwowane przez badanych

Opiekunowie rodzinnej pieczy zastępczej wskazali na 27 zmian, które się dokonały u ich podopiecznych od początku pandemii. Skategoryzowano je na pozytywne i negatywne oraz wymienione jako pierwsze i kolejne. Pierwsze wskazania są głównie negatywne, np. „frustracja; dzieci częściej korzystają z telefonów i tabletów", „złość związana z ograniczeniami", „mniej możliwości kontaktowania się dzieci z dziadkami". Zanotowano jedynie 2 pozytywne zmiany: „więcej czasu spędzanego w gronie najbliższej rodziny" oraz „integracja z rodziną".

Zmian u podopiecznych zaobserwowanych przez opiekunów sprawujących instytucjonalną pieczę zastępczą wskazano 27. Pierwsze z nich są (poza jednym „nie zauważyłam") negatywne, tj.: „spadek motywacji do nauki" (2); „niechęć do realizowania zdalnego nauczania"; „zmiany w zachowaniu"; „tęsknota za bezpośrednimi kontaktami z rodziną"; „dzieci przebywają stale w placówce" (2); „tęsknota za rodziną". Kolejne są w większości także negatywne. Najczęściej dotyczyły większej ilości spędzanego czasu przed komputerem, telewizorem – „ucieczka w internet" – 5. Wskazano także 6 zmian

pozytywnych, takich jak: „odniesienie sukcesów edukacyjnych przez wychowanków przy ogromnym wsparciu wychowawców"; „codzienne czynności i zajęcia nie sprawiają im trudności"; „chętniej współpracują"; „śmielej rozmawiają z wychowawcami"; „u niektórych wzrosła samodzielność"; „zwiększenie empatii, akcja »będzie dobrze«, pomoc dla schroniska"; „chęć poznania sytuacji w kraju i na świecie (śledzenie informacji w mediach)".

Zmian u podopiecznych zaobserwowanych przez osoby pośrednio zaangażowane w sprawowanie pieczy zastępczej wskazano 35. Pierwsze były w większości negatywne, np.: „udzielany się dodatkowy stres związany z ograniczeniami i swobodnymi wyjściami". Pozytywną zaobserwowaną zmianą było: „większe wyciszenie u chłopca nadpobudliwego (pomaga w tym zdalne nauczanie – mniej okazji do konfliktów)". Kolejne wskazania są przeważnie negatywne, np: „niechęć do noszenia maseczek". Były też 2 zmiany pozytywne: „wzięcie większej odpowiedzialności za przebieg swojej edukacji (w związku z wprowadzeniem nauczania zdalnego)"; „podopieczny i opiekun – do epidemii będący w konflikcie – nawiązali bardzo dobry kontakt, a podejmowane wspólne działania dają nadzieję na przyszłość".

Podsumowując, większość wskazanych przez badanych zmian u podopiecznych, które w pieczy zastępczej dokonały się podczas pandemii, jest negatywna. Jednak w każdej grupie podano zmiany pozytywne, najwięcej przez opiekunów instytucjonalnej pieczy zastępczej.

Ocena zaobserwowanych przez badanych zmian u podopiecznych z pieczy zastępczej, które zaszły od początku pandemii

20 badanych oceniło zmiany, które dokonały się u ich podopiecznych z pieczy zastępczej od początku pandemii jako dobre i złe. 13 osób uważało, że są złe, kolejne 6 nie umiało ich ocenić, 3 uznały je za neutralne. Jedynie 1 osoba uważała, że są to zmiany dobre, a 1 nie udzieliła odpowiedzi.

Ocena badanych, czy pandemia COVID-19 zmieniła jakość realizowanej pieczy zastępczej w ich otoczeniu/rodzinie/placówce/instytucji

Zdecydowana większość badanych (35 osób) stwierdziła, że pandemia COVID-19 zmieniła jakość realizowanej pieczy zastępczej w ich otoczeniu, rodzinie, placówce, instytucji. Tylko 5 było odmiennego zdania, a 4 nie określiły swego stanowiska.

Obszary, w których zdaniem badanych pandemia COVID-19 zmieniła realizowaną pieczę zastępczą nad dzieckiem w ich otoczeniu/rodzinie/placówce/instytucji

Większość badanych uważała, że pandemia zmieniła realizowaną pieczę zastępczą w obszarach: ekonomicznym (np. zwiększone, nieplanowane wydatki, dodatkowe środki),

wychowawczym (np. większa/mniejsza ilość czasu wolnego do zagospodarowania, inne relacje w związku z dłuższym przebywaniem w ograniczonej przestrzeni), edukacyjnym (np. kłopoty ze zdalnym nauczaniem), zdrowotnym (np. ograniczony dostęp do służby zdrowia, zmiana trybu życia na „w pokoju przed komputerem"), opiekuńczym, pomocowym, uczestnictwa w życiu społecznym i kulturalnym.

Zauważanie przez badanych więcej zadań w pieczy zastępczej podczas pandemii niż przed nią

Zdecydowana większość badanych (30) zauważała więcej zadań w pieczy zastępczej podczas pandemii niż przed nią. Kolejne 4 były odmiennego zdania, natomiast 9 nie miało zdania na ten temat, a 1 osoba stwierdziła, że „często są to inne zadania".

Zadania zauważane przez badanych jako te, których jest więcej w pieczy zastępczej podczas pandemii niż przed nią

Otrzymano 83 wskazania zadań, których według badanych jest więcej w pieczy zastępczej podczas pandemii niż przed nią.

Opiekunowie w rodzinnych formach pieczy zastępczej spośród 16 wskazań wzrost zadań zauważyli głównie w związku ze zdalną edukacją, nauką szkolną dzieci – 9. W instytucjonalnej pieczy wskazano również na obowiązki związane z nauką szkolną wychowanków – były one wymieniane jako pierwsze – 13 na 31 otrzymanych wskazań, np.: „nauczanie zdalne – przełożenie odpowiedzialności za edukację na wychowawców (np. jeden wychowawca dla 10 dzieci – w różnym wieku, na różnym etapie kształcenia i zupełnie różnych platformach edukacyjnych – ściąga zadania, odrabia je z dziećmi, dokumentuje i wysyła maile)". Osoby pośrednio zaangażowane w sprawowanie pieczy zastępczej wzrost zadań podczas pandemii widziały przede wszystkim w sprawach związanych z edukacją szkolną dzieci **–** 5 na 36 wszystkich wskazań i opieką lekarską, zdrowiem – 4.

Najczęściej wymienianymi zmianami przez wszystkich badanych były te dotyczące nauki podopiecznych i zdalnego nauczania.

Zauważanie przez badanych więcej pozytywnych niż negatywnych skutków pandemii przy wypełnianiu zadań związanych z realizacją pieczy zastępczej

Gdy zadano pytanie, czy badani zauważają więcej pozytywnych niż negatywnych skutków pandemii przy wypełnianiu zadań związanych z realizacją pieczy zastępczej, ponad połowa (25 osób) zaprzeczyła. Kolejne 14 osób stwierdziło, że nie wiedzą, 2 nie udzieliły odpowiedzi. Tylko 3 ankietowanych dostrzegło więcej pozytywnych skutków.

Pozytywne skutki pandemii przy wypełnianiu zadań związanych z realizacją pieczy zastępczej wskazane przez badanych

Bardzo ciekawe wydaje się w kontekście wszystkich wcześniejszych wypowiedzi zaprezentowanie wskazanych przez badanych pozytywnych skutków pandemii przy wypełnianiu zadań związanych z realizacją pieczy zastępczej. Uzyskano 53 przykłady. 9 osób nie udzieliło odpowiedzi.

W pieczy rodzinnej podano ich 14. Dotyczyły one: relacji wewnątrzrodzinnych, w tym w trzech przypadkach zacieśnięcia więzi. W pieczy instytucjonalnej zauważono 16 pozytywnych skutków dotyczących m.in. relacji, więzi między dziećmi, dziećmi a wychowawcami i między wychowawcami, czasu spędzanego wewnątrz instytucji (5), wychowanków (4), np.: „dzieci pomagają sobie, wspierają się wzajemnie". Natomiast osoby pośrednio zaangażowane w realizację pieczy zastępczej wskazały spójność rodzin, społeczności w instytucjach, lepsze więzi, relacje (7) i zmiany u opiekunów (5).

Rodzaj pieczy zastępczej, w których zdaniem badanych pojawiło się najwięcej trudności z jej realizacją w związku z pandemią COVID-19

Zdaniem badanych najwięcej trudności z realizacją pieczy zastępczej pojawiło się w pieczy instytucjonalnej (29 wskazań), następnie w rodzinnych domach dziecka (11), w zawodowych rodzinach zastępczych (10), w spokrewnionych rodzinach zastępczych (8), a najmniej w niezawodowych rodzinach zastępczych (5); 7 osób stwierdziło, że nie wiedzą.

Największy sukces w realizacji pieczy zastępczej podczas pandemii zdaniem badanych

Spośród 44 badanych 7 nie udzieliło żadnej odpowiedzi. Wszystkich uzyskanych przykładów największych sukcesów w realizacji pieczy zastępczej podczas pandemii było 50. Większość (31 osób) podała 1 przykład sukcesów, a 5 osób po dwa przykłady. Jedna osoba ukazała ich aż 9. Uzyskane szczegółowe wyniki zaprezentuję, stosując podział na przyjęte do badań grupy.

Opiekunowie rodzinnej pieczy zastępczej wskazali 14 przykładów sukcesów. Najczęściej dotyczyły one nauki szkolnej (4). Jedna osoba napisała: „Jeśli ktoś sprawuje opiekę nad dużą ilością podopiecznych w pieczy zastępczej będących w wieku szkolnym i potrafił sprostać edukacji zdalnej (zapewnić dostęp do komputerów, platform e-learningowych), to budzi mój podziw, a wręcz zdumienie, jak tego dokonał".

Opiekunowie instytucjonalnej pieczy zastępczej wskazali 20 największych dostrzeżonych sukcesów. Dotyczyły one bardzo różnych obszarów, np. odpowiedzialnej postawy podopiecznych i kadry, stworzenia wewnętrznych procedur postępowania, zainteresowania społeczeństwa dziećmi w placówce.

Osoby pośrednio zaangażowane w sprawowanie pieczy zastępczej wskazały najmniej sukcesów, częściej spostrzegały negatywne skutki pandemii. Aż 12 z nich nie udzieliło odpowiedzi lub odpowiedziało „nie wiem". Wskazano jedynie 14 sukcesów. Powtórzyły się 2 dotyczące wzmocnienia więzi między opiekunami a dziećmi.

Podsumowując, warto podkreślić, że w trudnej sytuacji dla pieczy zastępczej i osób ją wspierających powstałej w wyniku pandemii dobrze, że zdecydowana większość badanych zauważa chociaż jeden sukces swojego działania. Różnią się one w poszczególnych grupach i mogą stanowić źródło pozytywnie ukierunkowanej motywacji do dalszej pracy.

Podsumowanie i rekomendacje

Zaprezentowane wyniki, pomimo że są rezultatem pierwszego etapu podjętych badań, pozwoliły zidentyfikować powstałą w wyniku pandemii rzeczywistość w sprawowaniu pieczy zastępczej. Miały one wymiar naukowy, ale także praktyczny, co pozwoliło zrealizować założone cele. Udało się często rozwiązać wskazane problemy oraz zainicjować działania integrujące profesjonalistów w kierunku wystosowania do decydentów konkretnych postulatów. Badania będą kontynuowane.

Większość, tj. 70% ankietowanych osób zaangażowanych w sprawowanie pieczy zastępczej, spostrzegała zmiany w jej realizacji podczas pandemii. Badani z różnych grup wskazali odmienne zmiany. Ich ocena częściej była negatywna niż pozytywna. Wskazano na wiele trudnych zadań i sytuacji. Mimo to dostrzeżono sukcesy w ich wykonywaniu.

Na podstawie zgromadzonych danych można sformułować następujące wnioski szczegółowe i rekomendacje:

1. Istnieje pilna potrzeba uregulowań prawnych pomagających i wspierających systemowo rodzinną i instytucjonalną pieczę zastępczą w pandemii.
2. Społeczeństwo, w tym studenci, pedagodzy, nauczyciele nadal mało lub wcale nie znają sytuacji w pieczy zastępczej ani tego, czym ona w ogóle jest, jakie są jej rodzaje, formy czy specyfika.
3. Służby społeczne powinny znaleźć rozwiązania dotarcia do wszystkich podopiecznych i ich opiekunów (np. on-line).
4. Instytucjonalna piecza zastępcza z racji ciągłego nagłaśniania konieczności jej likwidacji jest w bardzo trudnej sytuacji i wymagane są w niej systemowe rozwiązania wspierające. Nie można jej pomijać, gdyż w takiej formie sprawowana jest piecza nad 16 668 dziećmi (GUS, 2020, s. 2). Opiekunowie wychowawcy w nich pracujący podczas pandemii realizują swoje zadania, które dalece wykraczają poza obowiązki zawodowe, często odbywa się to kosztem ich własnych rodzin i zdrowia.
5. Dla rodzinnej pieczy zastępczej, szczególnie gdy przyjęły one kilkoro dzieci, czasami przewlekle chorych i z niepełnosprawnościami, istnieje pilna konieczność zakupu laptopów dla każdego dziecka uczącego się on-line oraz nauczenia ich korzystania z nich. Bardzo często potrzebują oni pomocy technicznej.

6. Dla całej pieczy zastępczej, a szczególnie gdy w danym gospodarstwie domowym czy instytucji przebywa kilkoro dzieci, potrzebne jest rozwiązanie wspierające rodziców, opiekunów wychowawców w realizacji obowiązków nauki szkolnej on-line. Może to być wolontariat edukacyjny lub inne systemowe rozwiązanie pomocowe.
7. Konieczna jest pomoc psychologiczna i zdrowotna (podstawowa i specjalistyczna). Przy dłużej trwającej pandemii zmiany, które dokonują się w psychice, zdrowiu, relacjach międzyludzkich, zachowaniach dzieci mogą być utrwalone i trudne do skompensowania, resocjalizacji, reedukacji.
8. Istnieje pilna potrzeba wsparcia i pomocy dla rodziców zastępczych, kadry w pieczy instytucjonalnej oraz innych grup osób zaangażowanych pośrednio w realizację pieczy zastępczej (koordynatorów, nauczycieli, wolontariuszy).
9. Nieznane są jeszcze dane ogólnopolskie dotyczące rezygnacji rodziców zastępczych z pełnienia roli w pieczy zastępczej. Na podstawie zgromadzonych wyników wnioskować trzeba o nieodkładanie procedur kwalifikacyjnych do pełnienia roli rodziców zastępczych i adopcyjnych w celu pozyskania nowych rodzin dla dzieci.
10. Pocieszające może być to, że opiekunowie zaangażowani w sprawowanie pieczy zastępczej pomimo trudnych sytuacji, wielu nowych zadań i częstego pozostawienia ich bez pomocy zauważają pozytywne ich rezultaty i radzą sobie najlepiej, jak potrafią i nie rezygnują z pełnionej funkcji.

Dobrze byłoby, żeby w trosce o dziecko nie trzeba było tworzyć pieczy zastępczej. Ale jak słusznie podkreślili Błasiak i Pasierbek, „im liczniejsze i większe są zagrożenia w świecie, tym bardziej aktualna staje się troska o innych, ale i o siebie" (2020, s. 5).

Bibliografia

Adamczewski, R. (2020). *Rodzicielstwo zastępcze: diagnoza – krytyka – możliwości zmian. Perspektywa (auto)biograficzna*. Bydgoszcz: Notitia Oficyna Wydawniczo-Edukacyjna.

Basiaga, J. (2014). *Zawodowa miłość. O opiece nad dziećmi w pogotowiach rodzinnych*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie ŻAK.

Błasiak, A. (2019). Tendencje zmian we współczesnych rodzinach w ponowoczesności. *Horyzonty Wychowania 18*(45), 11-21. DOI: 10.17399/HW.2019.184501

Błasiak, A. i Pasierbek, W. (2020). Edytorial: W trosce o człowieka. *Horyzonty Wychowania 19*(52), 5-6.

Gajewska, G.G. (2020). *Współczesne tendencje, problemy oraz wyzwania w opiece i wychowaniu. Teoria, metodyka i praktyka w opinii studentów*. Kraków: OW „Impuls".

GUS. (2020, 14 maja). *Piecza zastępcza w 2019 r.* Pobrano 21.11.2020 z: https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/dzieci-i-rodzina/dzieci/piecza-zastepcza-w-2019-roku,1,4.html

Kaszubska-Dziergas, P. (2020). *Zaangażowanie ojców zastępczych w opiekę i wychowanie dzieci w rodzinnych domach dziecka*. Opole: Uniwersytet Opolski.

Kolankiewicz, M. (2020). Zasady systemu pieczy zastępczej-dylematy praktyki. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze 8*, 29-43. DOI: 10.5604/01.3001.0014.4252

Makaruk, K., Włodarczyk, J. i Szredzińska, R. (2020). *Negatywne doświadczenia młodzieży w trakcie pandemii. Raport z badań ilościowych.* Warszawa: Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę.

Marzec-Holka, K. (2012). *Powroty dzieci z rodzin zastępczych do placówek opiekuńczo-wychowawczych*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Edukacyjne Wers.

Ptaszek, G., Stunża, G.D., Pyżalski, J., Dębski, M. i Bigaj, M. (2020). *Edukacja zdalna: co stało się z uczniami, ich rodzicami i nauczycielami?* Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

UNICEF. (2020, 7 września). *Co najmniej 1/3 uczniów na świecie nie ma dostępu do nauki zdalnej podczas zamknięcia szkół z powodu COVID-19*. Pobrano 8.10.2020 z: https://unicef.pl/co-robimy/aktualnosci/wiadomosci/raport-unicef-co-najmniej-1-3-uczniow-na-swiecie-nie-ma--dostepu-do-nauki-zdalnej-podczas-zamkniecia-szkol-z-powodu-covid-19

Regulska, A. (2018). *Rodzina i piecza zastępcza nad dzieckiem w perspektywie zasady pomocniczości. Analiza dyskursu retoryki politycznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW.

Ruszkowska, M. (2020). Funkcjonowanie placówek opiekuńczo-wychowawczych w czasie pandemii. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze 10*, 67-75. DOI: 10.5604/01.3001.0014.5974

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/